

Programområde: **Hälsorelaterad miljöövervakning**

Undersökningstyp: **Befolkningsenkäter inom miljöövervakningen**

Bakgrund och syfte med undersökningstypen

Syftet med undersökningstypen om befolkningsenkäter inom miljöövervakningen är att ge råd vid uppläggningsstudier samt att visa hur sådana studier kan utformas och när det är lämpligt att använda dem.

Målsättningen är att kunna göra väl genomarbetade, användbara enkäter inom den del av miljöövervakningen som rör påverkan av den yttre miljön på människors hälsa.

Världshälsoorganisationen (WHO) har en bred definition av begreppet hälsa. Hälsa är inte enbart frånvaro av sjukdom och skada, utan också att se sin livssituation som positiv. Samhällets strävan efter att skapa förutsättningar för en god hälsa och en god yttre miljö bygger på att begreppet miljö inte bara avser fysikaliska och kemiska förhållanden, utan att det även omfattar viktiga komponenter av kulturell, social och psykologisk art.

En intressant och angelägen aspekt på hela miljöområdet är det positiva värdet av ren natur och omgivning. Det spelar en mycket stor (om än svårbedömd) roll för folkhälsan att människor vet att natur- och kulturlandskap bevaras, att sjöar inte försuras eller växer igen, att djurarter inte utrotas, att träden kan växa utan skador och att man kan få rekreation i form av friluftsliv och naturupplevelser. Man kan använda begreppet "psykosociala" faktorer för att beskriva

- orsaksförhållanden i miljön,
- olika effekter på människor i form av upplevelser och symtom på ohälsa,
- ett samspelsförhållande mellan individ och miljö.

Givetvis är det angeläget att förfina de epidemiologiska instrument som kan belysa förändringar i människors hälsa. Mätning av hälsoeffekter i form av dödsorsak, cancersjuklighet, missbildningar eller annan störning under havandeskap, sjukskrivning och förtidspensionering av medicinska skäl, arbetsskador, vård dagar och diagnos vid sjukhusvård o.s.v. hör till folkhälsovetenskapens och samhällsmedicinens redskap. De är emellertid mycket trubbiga och uppfyller sällan de krav som finns i den nationella miljöövervakningen, nämligen att ge tidiga signaler på t.ex. oönskade hälsoeffekter som kan sättas i samband med faktorer i den yttre miljön.

Väl genomförda enkätstudier är av betydelse för att följa upp hur flera av de svenska miljö-kvalitetsmålen uppfylls. Till mål som är av speciellt intresse i detta sammanhang hör exempelvis

- Frisk luft (att *luften skall vara så ren att människors hälsa samt djur, växter och kulturvärden inte skadas*),

- Giftfri miljö (att miljön skall vara fri från ämnen och metaller som skapats i eller utvunnits av samhället och som kan hota människors hälsa eller den biologiska mångfalden),
- Säker strålmiljö (att människors hälsa och den biologiska mångfalden skall skyddas mot skadliga effekter av strålning i den yttre miljön),
- God bebyggd miljö (att städer, tätorter och annan bebyggd miljö skall utgöra en god och hälsosam livsmiljö samt medverka till en lokalt och globalt god miljö; natur- och kulturvärden skall tas till vara och utvecklas, byggnader och anläggningar skall lokaliseras och utformas på ett miljöanpassat sätt så att en långsiktig hushållning med mark, vatten och andra resurser främjas).

Undersökningstypen är också väsentlig som ett led i arbetet att följa hur uppsatta miljö-kvalitetsnormer för luft och vatten fungerar som instrument för att främja folkhälsan.

Samordning

Innan man beslutar sig för att göra en befolkningsenkät inom ramen för miljöövervakning skall man ställa sig frågan om enkäten behövs. De resultat man söker kanske redan finns att hämta i någon annan undersökning eller går att få fram via exempelvis registerstudier. Det är också möjligt att det går att samordna arbetet med någon annan planerad enkät.

Strategi

På grundval av tidigare erfarenheter och rön från studier kring befolkningsenkäter som skickas ut per post kan man konstatera att det finns både fördelar och nackdelar med undersökningsmetoden:

Fördelar

- Det är en billig metod.
- Det går att samtidigt nå många personer.
- Det går att i ett sammanhang ställa många slags frågor.
- De tillfrågade kan besvara frågorna i enkäten när de själva har tid.
- De tillfrågade kan kontrollera vissa uppgifter om sin egen situation innan de svarar.
- Intervjuaren träffar inte de tillfrågade och kan därmed inte utöva någon personlig påverkan på dem.

Nackdelar

- Bortfallet kan bli stort.
- Man vet inte vem som i praktiken besvarar frågorna.
- Det går inte att göra enkäten alltför omfattande.
- Att planera och genomföra enkäten, liksom att analysera de inkomna svaren, tar lång tid
- Om de tillfrågade tycker att enkätfrågorna är oklara finns det ingen till hands att fråga.
- Det är svårt att få svar på öppna enkätfrågor (frågor som inte kan besvaras med enbart "ja" eller "nej", utan där det krävs att den som svarar formulerar svaret med egna ord).

Tydlig avgränsning

Att den miljö man vistas i har oerhört stor betydelse för ens välbefinnande är något som inte bara forskare och experter har klart för sig. Det finns ett omfattande allmänt intresse för allt som rör vår gemensamma miljö. Det är dock viktigt att befolkningsenkäter som används i miljöövervakningsarbetet inte görs alltför vittomfattande, utan begränsas till det egentliga studieområdet.

Risken är annars att det helt enkelt kan bli ett för stort frågebatteri. Att ha ett stort material är inget tekniskt problem för den som skall ta hand om enkätsvaren, men sett ur de tillfrågades synvinkel är det inte bra med alltför omfattande enkäter. En miljöenkät som innehåller alltför många frågor och skiftande frågeområden kan kännas jobbig att besvara. I värsta fall leder det till att en person helt avstår från att medverka i undersökningen. Ett större enkätomfång medför naturligtvis också mer analysarbete och ökade kostnader för den som skickar ut enkäten. Tilläggas kan att det också är lättare att presentera och marknadsföra en miljöenkät som har en tydlig avgränsning.

Inriktning och ambitionsnivå

En viktig utgångspunkt är att klargöra vad man vill uppnå med en miljöenkät. Att den ingår som ett instrument i miljöövervakningen är en allmänt formulerad viljeinriktning som egentligen inte säger så mycket. Det är därför som det är viktigt att formulera några kompletterande syften, som närmare preciserar vad man är ute efter. Det kan t.ex. vara att man vill:

- skaffa kompletterande information om vissa typer av miljöproblem,
- jämföra faktiska exponeringsförhållanden i miljön med hur människor upplever att de känner oro och får besvär,
- skapa opinion och ökad medvetenhet hos människor kring vissa miljöfrågor,
- få en översiktlig bild av hur folk ser på frågor som rör den yttre miljön i allmänhet,
- skaffa en detaljerad bild av vilka grupper/delområden som har störst behov av riktade miljöinsatser.

Statistiska aspekter

Att genomföra en enkät i en så stor undersökningspopulation (stort antal människor som ombeds svara) som t.ex. samtliga vuxna invånare i en eller fler kommuner är både tidsödande och dyrt. Därför är det av stor vikt att den här typen av undersökningar läggs upp så effektivt som möjligt.

När man skall göra ett slumpmässigt urval ur en viss population (befolkningsgrupp) är det självfallet mycket viktigt att veta hur stort urvalet måste vara, alltså hur många personer som måste ingå i undersökningen för att man skall kunna uttala sig om undersökningspopulationen med en viss grad av statistisk säkerhet.

Exempelvis gjordes i en undersökning ett slumpmässigt urval på 800 invånare i Skövde kommun. Av dessa 800 svarade ca 600 personer, vilket innebar att några av Skövdes 26 församlingar blev mer eller mindre orepresenterade. Rent allmänt kan framhållas att ca 50 personer är en i statistisk mening nedre antalsgräns för en delgrupp – t.ex. antal individer med eget hus inom fem km från en industri.

Storleken på urvalet vid en befolkningsinriktad miljöenkät måste sättas i förhållande till det mål som man har ställt upp för sin undersökning. Om målet att få fram en översiktlig bild av hur invånarna i en kommun uppfattar den yttre miljön kan det räcka med ett mindre urval av tillfrågade personer. Om syftet istället är att få fram en detaljerad bild av vilka grupper som har störst behov av miljösaneringsinsatser krävs sannolikt ett betydligt större urval. I det senare fallet handlar det om att göra en mer djupgående analys, som omfattar tabeller där ett flertal variabler ingår.

Plats-/stationsval

Vilken plats eller vilket område som man väljer för en enkät beror på syftet med denna.

Mätprogram

Variabler

Enkäten utformas med utgångspunkt från vilket miljöförhållande man vill undersöka. Här ges emellertid några exempel på möjliga och vanliga frågerubriker:

Bakgrundsfrågor

- Kön
- Ålder
- Rökare/icke rökare/f.d. rökare
- Kostvanor
- Motionsvanor
- Typ av hushåll
- Skolutbildning, antal år
- Inkomst
- Nuvarande sysselsättning
- Den församling/kommundel där den tillfrågade bor
- Vanligtvis tillgång till bil

Sjukdomar och symtom

- Besök hos någon typ av vårdgivare under senaste 12 månaderna
- Symptom under de senaste 12 månaderna
- Har allergiska besvär eller annan överkänslighet
- Typ av allergiska besvär
- Har av läkare fått diagnosen astma
- Tar medicin mot allergiska besvär
- Orsaker till allergiska besvär
- Allergi hos annan familjemedlem
- Har använt medicin de senaste 14 dagarna
- Uppfattning om det egna hälsotillståndet
- Förändring i hälsotillståndet under de senaste 12 månaderna
- Känsla av utbrändhet under de senaste 12 månaderna
- Tycker att det känns slitsamt just nu

Boende och miljö

- Typ av boende
- Tätortsboende
- Antal år i nuvarande bostad
- Boendeform
- Bostadsyta
- Rum med viss typ av golvbeläggning
- Rum med viss typ av väggbeklädnad
- Har husdjur
- Trivsel i bostadsområdet
- Fördelar med bostadsområdet
- Nackdelar med bostadsområdet
- Besvär i bostad under de senaste 3 månaderna
- Symptom p.g.a. besvär i bostad under de senaste 3 månaderna
- Imma, fukt på insidan av fönster

Störande lukt

- Störande lukt i bostadsområdet
- Källor till lukt
- Typ av besvär p.g.a. störande lukt
- Luktstörningarnas utveckling under de senaste 5 åren

Sot och damm

- Sot och damm i bostaden/bostadsområdet
- Källor till sot och damm
- Typ av besvär p.g.a. av sot och damm
- Sotets och dammets utveckling under de senaste 5 åren

Trafik

- Närhet till trafikplatser/trafikleder
- Besvär p.g.a. av bilavgaser i bostadsområdet
- Andra besvär p.g.a. trafik

Buller

- Buller i bostaden/bostadsområdet
- Källor till buller
- Typ av besvär p.g.a. av bullret
- Bullrets utveckling under de senaste 5 åren

Dricksvatten

- Varifrån får man sitt dricksvatten
- Har det gjorts prov på dricksvattnet under de senaste 5 åren
- Typ av vattenprov
- Hur har kvaliteten varit på dricksvattnets under det senaste året
- Har dricksvatten varit missfärgat under det senaste året
- Har det varit beläggningar p.g.a. vattnet senaste året
- Har någon blivit sjuk av dricksvattnet under det senaste året

Arbete

- Yrkesverksam/icke yrkesverksam
- Yrkesverksamhetens omfattning
- Skiftarbete
- Arbetsresor, typ/längd
- Arbetsmiljö

Frekvens och tidpunkter

När och hur ofta en enkät genomförs beror på syftet med enkäten. Enkäter genomförs i allmänhet ganska sällan. Den nationella miljöhälsoenkäten genomförs exempelvis vart fjärde till femte år. De förhållanden som man kan belysa med hjälp av den här typen av enkäter ändras i allmänhet inte så snabbt att det är meningsfullt att genomföra enkäterna oftare. Alternativt genomför man enkäter för att belysa eller utreda någon speciell fråga eller problem. Exempelvis kan man vilja ta reda på hur människor reagerar på buller eller på en viss händelse, som t.ex. att en trafikled öppnats.

Observations-/provtagningsmetodik

Det är av avgörande betydelse att personer som har teoretiska, praktiska och lokalt förankrade kunskaper om frågeområdet respektive det geografiska området medverkar vid utformningen av en miljöenkät av detta slag. Mer enkät-tekniska aspekter kring olika frågetyper och beräkningsmöjligheter måste självfallet också komma till uttryck för att det skall bli en bra enkät. Men denna kompetens kan inte ersätta den ämnesinriktade kompetensen. Detsamma gäller i ett senare skede då enkätsvaren skall sammanställas och tolkas.

Teoretiska och praktiska kunskaper inom ett område leder fram till att man, medvetet eller omedvetet, skaffar sig en sammanhängande bild av hur verkligheten ser ut. I vetenskapliga sammanhang talas om att man utvecklar en teori. Bilden/teorin är inte verkligheten, utan en förenklad framställning av den. Det betyder att en bild/teori aldrig kan vara sann. Däremot kan den vara ett bra verktyg i en strävan att försöka förstå och hantera en oändligt komplex verklighet.

Det kan finnas olika bilder/teorier kring en och samma verklighet. Avgörande för vilken man väljer är vad man vill uppnå. En bestämd bild/teori kan således vara ändamålsenlig i ett visst sammanhang men inte i ett annat. Den som t.ex. ska ut och plocka svamp kan ha mycket nytta av en topografisk karta, medan en malmletare hellre väljer ett geologiskt kartblad över samma område.

När man tror sig ha en ändamålsenlig bild/teori är det viktigt att undersöka om den är ett tillräckligt finslipat verktyg. En till synes ändamålsenlig topografisk karta kan vara så bristfällig eller felaktig att en svampplockare ändå löper stor risk gå vilse och komma hem utan svamp. Det enda sättet att få reda på om bilden/teorin är tillräckligt effektiv är att testa den mot verkligheten.

Då man inom vetenskapen vill testa en teori formuleras en hypotes/påstående som är i linje med den valda teorin. Därefter undersöker man om hypotesen/påståendet gäller i verkligheten. Om så är fallet är hypotesen bekräftad och teorin har fått stöd. Om påståendet inte stämmer med verkligheten är hypotesen förkastad och teorin till viss del eller i sin helhet utan stöd. Tillämpat på detta sätt kan befolkningsinriktade enkäter inom miljöområdet bli ett värdefullt instrument. Med hjälp av sådana enkäter kan man både få fram säker och värdefull information på kort sikt och bidra till kunskapsutvecklingen på lång sikt.

Formulera övergripande frågor

Då en hypotes har formulerats omvandlas den i undersökningssammanhang till en eller flera övergripande frågeställningar. Om en miljöenkät genomförs som ett samarbetsprojekt som omfattar mer än en kommun kan det finnas intresse av att pröva ett flertal olika hypoteser. Därmed kommer det fram en rad övergripande frågeställningar, varav en del är gemensamma för samtliga deltagande kommuner medan andra är mer kommunspecifika. Frågeställningarna kan med andra ord bli många och divergerande.

De övergripande frågeställningarna styr det fortsatta arbetet och därför är det viktigt att de görs så tydliga som möjligt. Ett bra sätt är att skriva ned dem på en gemensam lista, som alla som deltar i det fortsatta arbetet har tillgänglig.

Klara frågor

Det är oftast svårt att direkt lyfta in en övergripande fråga i ett enkätformulär och om man gör det är risken stor att det uppstår ett alltför stort tolkningsutrymme. Hur de tillfrågade svarar blir beroende av hur olika personer/grupper uppfattar frågan eller av vad de tror att frågeställaren vill ha som svar.

För att få fram mer relevanta svar måste en övergripande fråga normalt brytas ned till ett antal mer konkreta och specifika delfrågor. Detta garanterar i och för sig inte ett bra resultat vad gäller svaren, även om det är en förutsättning för att de tillfrågade skall förstå frågorna och därmed ge korrekta svar. Också konkreta frågor kan emellertid bli mindre lyckat utformade. För att vara riktigt säker på ett bra resultat kan det därför finnas skäl att först testa sina frågor på en mindre grupp människor, förslagsvis en grupp som till sin sociala sammansättning liknar den tilltänkta målgruppen.

Ibland kan det vara frestande att ta med ett antal extra s.k. "bra--att--ha--frågor", som inte kan kopplas till någon bestämd frågeställning. Frågorna kan säkert vara bra att ha för frågeställaren, men erfarenheter från en rad olika enkätundersökningar visar att sådana frågor lätt växer i antal. Följden blir att enkäten blir överlastad och oformlig, i slutänden blir det antalet frågor stort och undersökningen svår att överblicka, inte bara för dem som skall besvara den utan även för dem som skall bearbeta resultaten. En god grundregel är därför att enbart ha med frågor som kan kopplas till en bestämd övergripande frågeställning.

Bakgrundsfrågor

Bakgrundsfrågor brukar oftast inte uppfattas som något större problem då ett enkätformulär konstrueras. Det kan bero på att flertalet av dessa bakgrundsvariabler är givna (det är t.ex. svårt att hitta en seriös utformad enkät som inte frågar efter kön och ålder). Mycket ofta ingår också frågor om civilstånd, sysselsättningsförhållanden, typ av arbete, bostadsort och hushållsstorlek.

För miljöenkäter kan det dock finnas anledning att komplettera de mer traditionella bakgrundsfrågorna. Frågor som klargör i vilken utsträckning den tillfrågade är utsatt för en viss typ av exponering är av grundläggande betydelse. Det kan också vara av avgörande betydelse att få reda på i vilket geografiskt område en person vistas varje dag. Ofta bor man i ett område och arbetar på en annan plats. Att hemmafruar och barn oftast uppehåller sig i det egna bostadsområdet kan man kanske utgå ifrån, medan variationen i vistelseort kan vara stor för grupper, som t.ex. egna företagare och studerande. En del är i praktiken veckopendlare, medan andra som har företaget lokaliserat till den egna bostaden/bedriver korrespondensstudier vistas i bostadsområdet nästan dygnet runt. Motsvarande skillnader, om än inte i lika

stor omfattning, torde kunna föreligga inom gruppen arbetslösa och gruppen pensionärer/sjukpensionärer.

Förutom att ta reda på i vilken kommun (om flera kommuner är inblandade) den tillfrågade har sin bostad kan det också finnas skäl att ringa in i vilken del av kommunen bostaden ligger. Frågor om församling och postnummer kan ge sådan information. Ett problem med båda dessa finmaskiga administrativa indelningar är att de i tätorter omfattar små geografiska områden och i glesbygder stora områden. Exponeringsförhållandena sammanfaller dessutom sällan med de administrativa gränserna. I en glesbygd kan det t.ex. bara vara bara södra delen av församlingen som är utsatt för tung trafik.

Beroende på målet med och ambitionsnivån för undersökningen kan man alltså behöva lokalisera den tillfrågades boende mer exakt än vad som är möjligt med hjälp av församling eller postnummer. En möjlighet är då att via Lantmäteriverket få fram fastighetsbeteckningar på dem som ingår i undersökningen. Beteckningarna skrivs lämpligen på enkätformulären i samband med att man öppnar svarskuverten. Därefter kan man med hjälp av ett detaljerat koordinatsystem få fram mycket noggrann information om var de aktuella personerna bor. Detta innebär att det går att få fram en renodlad undersökningsgrupp, d.v.s. en grupp som enbart består av individer som är utsatta för den exponering som studeras. Samtidigt får man också en renodlad kontrollgrupp, alltså en grupp där ingen eller få individer är utsatta för samma exponering som undersökningsgruppen.

Om man vill göra en avidentifierad undersökning med uppgifter om människors postnummer och hemförsamling bör man meddela detta till Datainspektionen för godkännande. Ett sådant godkännande brukar ges efter någon vecka. Om man däremot vill genomföra en undersökning som innefattar sådana uppgifter att man registrerar deltagarnas bostadsadresser och fastighetsbeteckning, får man räkna med att Datainspektionen gör en mera restriktiv bedömning.

Utfallsfrågor

Utfallsfrågor i en miljöenkät är frågor som ger svar på hur människor uppfattar en viss typ av exponering och hur de själva beskriver sådana besvär (hälsoeffekter) som de sätter i samband med exponeringen.

Det räcker inte med att veta vad man vill fråga om; utfallsfrågorna måste också utformas på ett tekniskt bra sätt. De skall vara lätta att begripa, ha tydliga svarsalternativ, gå fort att besvara, ge den information man är ute efter och vara enkla att sammanställa. Detta betyder att merparten av de enkäter som tillverkas enbart består av frågor som besvaras med hjälp av ett eller flera givna svarsalternativ. Oftast fungerar denna frågemetodik väldigt bra.

Ibland kan det dock vara svårt att på förhand veta vilka svar som en fråga kan ge upphov till. Då är det vanligt att man istället låter de tillfrågade besvara frågan med egna ord på ett antal markerade svarsrader. Hur många och långa svarsrader man ger är en fingervisning om hur långt/utförligt svar som önskas.

Inte sällan kombineras de två frågemetoderna. Efter de givna svarsalternativen lägger man då in ett utrymme där den tillfrågade har möjlighet att kommentera sitt svar om han/hon vill. Med denna kombinerade frågemetod får man mer information och metoden är lätt att tillämpa i full skala om enkäten omfattar ett begränsat antal frågor. En ytterligare fördel med metoden är att enkäten kan bli mer intressant för den tillfrågade att besvara.

Många människor har både insikter och åsikter om den yttre miljön. En miljöenkät med både givna svarsalternativ och utrymme för den tillfrågades egna kommentarer borde innebära att

människor får ge uttryck för sina tankar och funderingar på ett tydligare sätt än i en enkät som enbart består av på förhand givna svarsalternativ. Att verka för en så stor tydlighet som möjligt även i detta avseende är inte minst angeläget mot bakgrund av att kretsloppstänkandet och den globala miljöstrategin bygger på att ett brett folkligt engagemang tas tillvara.

Utrustningslista

För att kunna konstruera, skicka ut och ta emot en befolkningsenkät behövs följande:

- Maskin- och programvara
- Formulär med frågor, layout, försättsblad/följebrev
- Möjlighet att låta trycka formulär, utskickskuvert, svarskuvert
- Porto för utskicks- och svarskuvert
- Utrustning för frankering av utskicks- och svarskuvert
- Utrustning för att förse utskickskuvert med adressetiketter
- Utrustning för att numrera svarskuvert
- Ett system för att plocka i formulär, följebrev och svarskuvert i utskickskuvert samt klistra igen
- Ett system för att beställa dataurval i form av lista och etiketter
- Ett system för att söka tillstånd från Datainspektionen att föra registeruppgifter
- Ett system för att pricka av inkomna kuvert mot datalista, samt öppna och kasta kuvert.
- Ev. ett system för att manuellt koda öppna svar
- Ett system för manuell alt. optisk dataregistrering
- Ett system för att bearbeta och analysera
- Ev. statistisk hjälp
- Ett system för att skriva, trycka och sprida rapporter.

Tillvaratagande av prov, analysmetodik

Svaren på enkäten bör analyseras av någon med kunskaper i statistik.

Kvalitetssäkring

Som framgår ovan (se Observations- och provtagningsmetodik) är det av avgörande betydelse att personer som har teoretiska, praktiska och lokalt förankrade kunskaper om frågeområdet respektive det geografiska området medverkar vid utformningen av en miljöenkät av detta slag. Mer enkättekniska aspekter kring olika frågetyper och beräkningsmöjligheter måste självfallet också komma till uttryck för att det skall bli en bra enkät. Men denna kompetens kan inte ersätta den ämnesinriktade kompetensen. Detsamma gäller i ett senare skede då enkätsvaren skall sammanställas och tolkas.

Om man bedömer att det behövs ytterligare kvalitetssäkring bör man ta kontakt med någon som har erfarenhet av enkätundersökningar.

Databehandling, datavärd

Rapporterna samlas på Naturvårdsverket och hos datavärden för hälsorelaterad miljöövervakning (se nedan)

Marika Berglund
Institutet för Miljömedicin
Karolinska Institutet
Box 210
171 77 Stockholm
Tel: 08- 524 000
E-post: marika.berglund@imm.ki.se

Rapportering, utvärdering

Förutom att det som en del av den nationella miljöövervakningen sker en vetenskaplig rapportering av resultaten av enkäten, bör undersökningsresultaten också redovisas för de medverkande och för den berörda delen av landet i stort.

När en miljöenkät genomförs är det för att olika intressenter söker svar på bestämda frågor och av klart definierade orsaker. Självfallet är också de som arbetar med enkäten liksom deras uppdragsgivare/finansiärer att betrakta som intressenter i sammanhanget.

Vad som däremot inte alltid är lika självklart är att deltagarna kan ha ett intresse som sträcker sig något längre än att bara fylla i och skicka in den enkät som man blivit tillsänd. Ofta vill man också veta hur andra har svarat och vilka praktiska konsekvenser resultatet kommer att få. Därför är det alltså viktigt att inte glömma bort att redovisa undersökningsresultatet även för dem som deltagit och för dem som utgör själva undersökningspopulationen, d.v.s. kommuninvånarna.

En redovisning inför t.ex. kommuninvånarna kan ge upphov till en värdefull dialog, som i sin tur kan ge kompletterande information och öka människors engagemang kring miljöfrågorna. Vidare är en sådan åtgärd en investering för den som vill återförsäkra sig om en god svarsfrekvens i en eventuellt uppföljande enkätundersökning

Kostnadsuppskattning

Man skall göra en kostnads-, resurs- och tidsplan för att kunna ta ställning till vilka personella och ekonomiska resurser som krävs respektive står till buds. När det gäller personalinsatsen måste man också avgöra vilken kompetens som krävs.

En viktig fråga är vilka tjänster som måste köpas utifrån. Utöver den utrustning, det material och de tjänster som nämns under rubriken Utrustning på sidan 9 bör man fundera över kostnader för personalinsats, kompetens och tidsåtgång.

Övrigt

Mot bakgrund av erfarenheterna från tidigare enkätundersökningar finns ytterligare några råd att ge:

- Bestäm mål och eventuella delmål med enkäten.
- Med väl specificerade mål är det lättare både att utforma formuläret och att analysera de inkomna svaren.
- Med väl specificerade mål ökar sannolikheten för att man skall få fram resultat av god kvalitet som det går att dra slutsatser av.
- Välj en lämplig tidsperiod att genomföra undersökningen.
- Lägg vikt vid ett etiskt förhållningssätt gentemot de personer som ombeds att vara med i enkäten.
- Inventera vad som gjorts, görs eller planeras utifrån den aktuella frågeställningen.
- Om det redan finns fungerande enkätfrågor (i tidigare gjorda och använda enkäter), använd dessa beprövade frågor i stället för att konstruera nya.
- Var omsorgsfull när enkätfrågorna utformas: se till att de blir relevanta, entydiga och skrivna på korrekt svenska.
- Det är nästan alltid möjligt att utforma frågan så att endast ett svarsalternativ skall markeras.
- Tänk på att alla bör känna sig hemma i något av svarsalternativen.
- Ibland är man osäker på vilka svarsalternativ som kan tänkas. Då kan det vara befogat med ett svarsalternativ av typ "Övrigt" eller "Annat".
- Ibland är svarsalternativen så många att det inte är rimligt att rada upp dem. Då kan det vara befogat med ett s.k. öppet svarsalternativ, där den tillfrågade i klartext skriver sitt svar. Detta kräver dock i regel att svaren kategoriseras/kodas manuellt för att kunna registreras och databehandlas.
- Begränsa antalet frågor till de allra nödvändigaste.
- Tänk på att få en logisk frågeföljd.
- Tänk på att göra enkäten snygg och överskådlig – en trevlig enkätlayout betyder mycket.
- Vid utformningen bör man tänka på att underlätta för såväl den tillfrågade som för dem som skall ta hand om registreringen (vare sig denna sker manuellt eller optiskt) och för dem som skall utföra bearbetnings- och analysarbetet.

Kontaktpersoner

Programområdesansvarig, Naturvårdsverket:

Britta Hedlund

Miljöövervakningsenheten

Naturvårdsverket

106 48 Stockholm

Tel: 08-698 12 08

E-post: britta.hedlund@naturvardsverket.se

Socialstyrelsen:
Epidemiologiskt Centrum
Socialstyrelsen
106 30 Stockholm
Tel: 08-555 530 00

Referenser

1. Världshälsoorganisationen, WHO (2000): Human Exposure Assessment (Environmental health criteria 214).
2. Socialstyrelsen (2001), Miljöhälsorapport 2001. (Rapporten finns att läsa på Socialstyrelsens webbplats: www.sos.se).

Uppdateringar, versionshantering

Version 2:0 2004-03-10. Texten uppdaterad.